

Петър Величков

ПРОТОТИПИ И ГЕРОИ

– тайни, загадки, съдби –

София, 2013

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на автора и на издателство „Изток-Запад“.

© Петър Величков, автор, 2013

© Издателство „Изток-Запад“, 2013

ISBN 978-619-152-179-1

ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ

ПРОТОТИПИ И ГЕРОИ

– тайни, загадки, съдби –

Съдържание

Уводни думи.....	7
------------------	---

I. Българска литература

1. Чий е Изворът на Белоногата? Кой е прототипът на везира?	13
<i>Безсмъртната поема на Петко Рачов Славейков скарва харманлийци и бисерчани</i>	
2. Любен Каравелов преименува бащата на Найден Геров.....	23
<i>Ктитор на Рилския манастир е прототип на дядо му Либен</i>	
3. Никола Корчев е прототипът на Боримечката.....	35
<i>„Под игото“ на Иван Вазов гъмжи от прототипи</i>	
4. Ганю Сомов търгува с менте розово масло	47
<i>Весела компания вдъхновява Алеко да напише „Бай Ганю“</i>	
5. Господин Станю си търси булка столичанка.....	59
<i>Алеко – адвокат в повестта „Братът на бай Ганя Балкански“</i>	
6. „В полите на Витоша“ гъмжи от прототипи.....	69
<i>Тайната на злочестата Мина е закодирана в драмата</i>	
7. Майка и любими вдъхновяват Димчо Дебелянов.....	77
<i>Димчовите увлечения са по-скоро любви на духа</i>	
8. Градешки циганин е прототип на Шибил.....	93
<i>Любимата му Рада всъщност се казвала Дженда, била омъжена</i>	

9. Двете баби Яна и Нада –
прототипи на „Не съм от тях“ 109
*Чудомир избира за псевдоним името
на македонски войвода*
10. Цола Драгойчева – героиня на романа „Кръв“ 119
*Прототип разчиства сметки с писател
след 9 септември 1944 г.*
11. Каралийчев понижава Дора Габе в слугиня..... 127
*Маймунката на Немечек –
прототип на Тошко Африкански*
12. Селяни от Дебър са прототипи в романа „Снаха“ 139
*Юрталан е турска дума, която значи
собственик на дворни имоти*
13. Отец Венкус е прототип на отец Ередия..... 149
*Смахната англичанка и испанско кюре
са героите на „Осъдени души“*
14. Митрополит Методий
е прототип на Лазар Глаушев..... 159
*Талев описва в „Железният светилник“
родния си Прилеп*

II. Чужда литература

15. Тримата мускетари и Д'Артанян
били реални хора..... 171
*Задъхан, димящ като вулкан
пред изригване, Дюма пише денонощно*
16. Прототип на Олд Шетърхенд е самият Карл Май 179
*Първото българско издание на „Винету“
излиза през 1937 г.*
17. Салвадорката Консуело е прототип на Розата..... 189
*За мнозина французи самият
Сент Екзюпери е Малкият принц*

Уводни думи

Прототип е човекът, който е вдъхновил някой писател да използва факти от живота му, външен вид, емоции в герой от своето произведение. Изследването на прототипите в света е твърде популярно занимание, защото предизвиква допълнителен интерес около старите книги и техните автори. То понякога води и до резултати, които го правят толкова интересно, че сякаш е криминален роман.

Поради балканския темперамент у нас прототипите или биват разкривани много късно, или въобще се пропуска дори обозначаването им. Георги Караславов разказва подробно за романа си „Снаха“, но не посочва конкретни имена на прототипите на героите си. За някои прототипи се знае кои са, но бях изненадан, когато, разравяйки пластове от литературната история, осъзнах какви възможности са пропуснати. Непосилно е тепърва сам човек да изчете хиляди книги или публикации по темата. Възможно е някъде да има писано повече за някои прототипи. Но пък и тази книга няма претенцията да бъде последна инстанция.

Рядко имаме също мнението на самия прототип относно ползването от автора на неговата биография или външен вид. Знае се, че самото произведение е най-важно, но пък историята на вдъхновителите на автора му не е за пренебрег-

ване. Днес виждаме, че колкото повече се пише или шуми за нещо, толкова то по-трайно засяда в паметта на хората. Всяка книга или автор биват подреждани от времето на подходящото им място в литературата. И все пак трябва ли да се доверяваме на времето? Дълг на литературоведите е да предизвикват интерес към тях у новите поколения читатели. Колкото повече се пише за някой писател, толкова той е по-популярен и повече хора посягат да прочетат книгите му. А точно историята на прототипите е такава безценна възможност.

За съжаление историята на прототипите в литературата у нас е слабо засегната. Какъв е пътят на проучването им, когато и автор, и прототипи не са вече живи? Започва се с някакво известие кой е прототипът и оттам нататък като детектив проучваш все нови и нови евентуални източници. Повечето от изворите на информация са съхранени в труднодостъпни издания и вестници, екземпляри от които има обикновено в някои от най-големите ни библиотеки. Разкриването на някоя тема продължава и във времето – месеци след написването на текста за Шибил, чух и песента за него в изпълнение на народната певица Вълкана Стоянова. Признавам, че изпитвах на моменти истинско раздражение поради пропуската да имаме мнението и на прототипите за начина, по който те са ползвани – с разрешение или без от автора. Тяхната реакция, доволство или незадоволство! Техните снимки, архиви, мемоари...

Цена не би имала примерно реакцията на Ганю Сомов, прототипът на бай Ганю. Или ко-

респонденция на Анриета, прототип на Фани Хорн от романа на Димитър Димов „Осъдени души“...

Навлизането в тази не особено популярна област на литературната история постепенно ми заприличваше на приятна игра с гатанки и отговори за хора и събития. Но и с любопитни разкрития – както в отношенията *Мина-Яворов*, или *Цола Драгойчева-Константин Константинов*. И вместо текстовете ми, публикувани в пресата, някои от тях с псевдонима ми Деян Мутафов, да си останат там, предпочетох да ги събера в тази книга. За някои тя ще е добавка към прочетено или любимо произведение, за други – разравяне на малко познати литературни пластове, а за трети – стимул и те да акцентират вниманието си по темата.

Приятно четене!

23.XII.2012 г.

Петър Величков

I.
Българска литература

Петко Рачов Славейков

1.

Чий е Изворът на Белоногата? Кой е прототипът на везира?

Безсмъртната поема на Петко Рачов Славейков скарва харманлийци и бисерчани

През 1868 г. Петко Р. Славейков пита с писмо харманлийския учител Дялко Милковски дали не се намира около Харманли забележителен гроб на християнски крал, загинал в бой с турците през XIV век. Милковски му отговаря, че на поляната Намъзсъръ имало гроб, който турците наричали „предателски“. Всеки харманлиец, като минавал край него, хвърлял по камък. Около гроба имало нахвърляни толкова много камъни, че после ги използвали за настилка на шосето. Славейков бил чул, че там бил погребан Углеш, брат на Вълкашин, който бил ранен при битката при Черномен и отнесен в Харманли, където и издъхнал¹.

---

¹ Според по-нови исторически източници погребаният е Вълкашин, бащата на легендарния Крали Марко. Мавро Орбини разказва, че Вълкашин бил удушен от оръженосеца си, докато пиел вода на извора, където после Сиавюш паша построява чешмата.

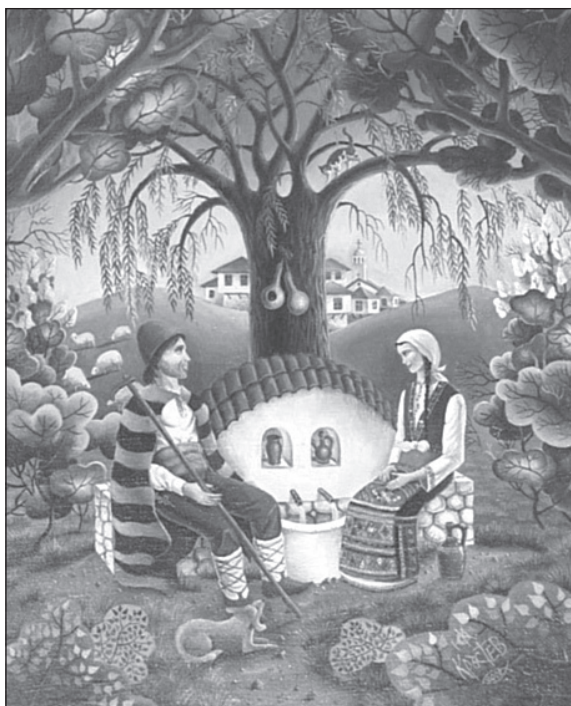
През юли 1868 г. обаче била избита четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа, а Милковски и още двама харманлийски първенци били наклеветени от гръцкия одрински владика. Те били арестувани и отведени в Пловдив, та когато дядо Славейков пристига в Харманли да проучи легендата, не могъл да се види с Милковски. Предполага се, че поетът е минал през Харманли по време на голямата си обиколка в Беломорска Тракия, след която публикува статията си „Гръцкият елемент около Солун и Сер“ във в. „Македония“ на 3 август 1868 г.

Славейков ще да е заварил чешмата Ак балдър¹ не в автентичния ѝ вид. Вероятно той я е видял не в пълния ѝ блясък, а след разграбването на оловния покрив и 12-те мраморни колони на беседката, в която пътници и аскер са си почивали, след като отпивали от бистрата вода. Съсипването на чешмата не било случайно – мястото около нея редовно било тършувано от иманяри. Носела се мълвата, че около Ак балдър са заровени злато и скъпоценни камъни, докарани с керван катъри. Около времето, когато Славейков се интересува от Ак балдър, благочестивият харманлиец хаджи Вълко на свои разноски направил нов покрив на чешмата вместо откраднатия оловен. След 3–4 години дърветата и керемидите на Хадживълковия навес също били окрадени до шушка.

Прототипът на везира в безсмъртната поема на Славейков „Изворът на Белоногата“ е Сиавюш паша.

---

¹ Ак балдър (тур.) – бели бедра.

Никола и Гергана – картина от Юл. Кръстев

Кой е той?

Сиавюш паша е помохамеданчен хърватин, който бързо напреднал в османската йерархия и се издигнал до поста съветник на султан Мурад III. Знае се, че Сиавюш паша по-късно става зет на султана и велик везир. Бил е везир и по-късно, а умира през 1605 г. в къшката си в Юскюдар.

Сиавюш паша получава като вакъф земите и селищата, разположени край Харманли, през 1582 г. За да увековечи името си, той изградил в града внушителен кервансарай, великолепен сводест мост над река Харманлийска, джамия,

хамам и... красивата чешма, наречена Ак балдър. Камъкът за нея бил докаран чак от Люлебургас. Навремето при чешмата имало три мраморни плочи с надписи, от които оцелял през вековете само този: „Благодарение на водата всяко нещо е живо. Благодворителят, почитаният Сиавюш паша. 1585.“ Първоначално коритата на чешмата били 12, а чучурите – 3. През 1902 г. учителят Милковски разказва в списание „Родина“, че още преди 1867 г. от солидният покрив на беседката до чешмата и от мраморните колони нямало и следа.

Чешмата била популярно място за пътниците по време на величието си, а това привличало разбойници, които дебнели да ограбят по-богатите от тях. Затова близо до Ак балдър чешмеси имало, според турски документ, който се пази в БИА на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, наблюдателен пост Болгас, който броял трима души със заплата 180 гроша. След Освобождението изсичат дърветата на околния баир и от поройните дъждове коритата на чешмата били засипани от свяклата се пръст...

Харманлийци и бисерчани се карат от 30-те години на миналия век чий е Герганиният извор.

В първата публикация на поемата „Изворът на Белоногата“ през 1873 г. в „Цариградски вестник“ дядо Славейков уточнява: „Помежду Ибибча (сега Любимец) и Харманли на пътя има една чешма, която ся казва Ак балдър чешмеси.“ По въпроса чий е изворът поетът е категоричен:

*Видиш ли долу в полето
дет се мержеят, чернеят
десетина дръвца върбови?
Там било село Бисерча,
в стари години, отколе,
там се родила, живяла
мамина мила Гергана.*

През 30-те години обаче спорът се ожесточава.

Аргументите на харманлийци излага Марко Сакарски. Според него нямало как Гергана да е живяла в Бисер, нито пък Никола, защото първите българи се заселили на мястото на сегашното село Бисер след 1878 г. Преди Освобождението то се казвало Инджели. Било заселено с турци разбойници, най-кръвожадните сред които били Садък и Мехмедаа, от които били пропищяли българите, пресрещани, убивани и ограбвани най-вече по пътя в Къзъовасъ (Момино поле). Изследователят Кирил Динков¹ предполага, че именно думата Момино вероятно е вдъхновила Славейков да вплете в поемата си именно историята на Гергана. Бисерчани пък опонират, че не може дядо Славейков да е сбъркал. Че дядо Славейков не е сбъркал, е видно, но очевидно е, че той предпочита вместо непоемичното име Юртищата да употреби романтичното Бисерча.

Българите, които от средата на XIX век постепенно заселват Харманли, произхождали

---

¹ Вж. Динков, К. „Харманли. Градът край Извора на Белоногата“. София, изд. на ОФ, 1985. Библиотека „Роден край“.

от махалата Юртищата. Местността през турското робство била почти недосегаема – имало само един път и то не за коли, а като пътека до Харманли, останалото било вековни и непроходими гори. Марко Сакарски твърди, че през 1868 г. махалата още не била изоставена напълно и Петко Славейков вероятно е чул легендата за Гергана и Никола от нейните обитатели или от техни роднини, заселили се вече в Харманли. Затова харманлийците, преселени от Юртищата, имали правото да се нарекат съселяни на Гергана и Никола. Пак той пише през 1930 г. в „Утринна поща – Хасково“, че сегашното село Бисер е наименувано така в началото на XX век от Старозагорската окръжна постоянна комисия под влияние на поемата на Славейков.

Затова Марко Сакарски предлага още през 1930 г. старите гробища в Юртищата да се преименуват на Гурганините гробища, там да се постави паметна плоча за нея, а чешмата Ак балдър да се преименува на Гурганина чешма. Разнебитената чешма на Сиавюш паша пък да се поправи и да се сложи мраморна плоча с надпис:

*Тук било село Бисерча,
в стари години, отколе,
тук се родила, живяла
мамина мила Гергана.*

.....
*Дюлгери чешма градили,
в село се дума разчюло,
че са Гергана вградили,
истина било, тъй стана.*

Изворът на Белоногата край Харманли

Разрешението на спора търпи промяна след 1944 г. Основният опонент на бисерчани, бившият депутат Марко Сакарски, е осъден от т.нар. народен съд и е разстрелян на 2 февруари 1945 г. Тогава бисерчани избутват напред една бабичка, която свидетелствала, че уж познавала Гергана и я била виждала на чешмата как налива менците и си мие белите крака. Те обайват известния тогава политик Райко Дамянов. Бисерчанинът дядо Тоско често обикалял учените от БАН, за да ги агитира да подкрепят искането на

съселяните си. За да си купи билети и да има за разноски в София, той веднъж дори си продал телето. Дамянов натиснал председателя на БАН, акад. Тодор Павлов, който през 1960 г. се намесил в полза на бисерчани.

Археолози от БАН обаче правят през 1960 г. разкопки около чешмата и установяват, че тя е строена по едно и също време с останалите постройки в Харманли на Сиавюш паша. Ето защо в средата на 60-те години край Харманли се построява туристическият комплекс „Изворът на Белоногата“. Бисерчани научават, че ще дойде да го открие лично Тодор Живков и подготвят делегация. Но генерал Владимир Янев – бисерчански зет, който по това време ръководи окръжното управление на МВР – ги разубеждава и поема ангажимент да предаде на Живков тяхното протестно изложение.

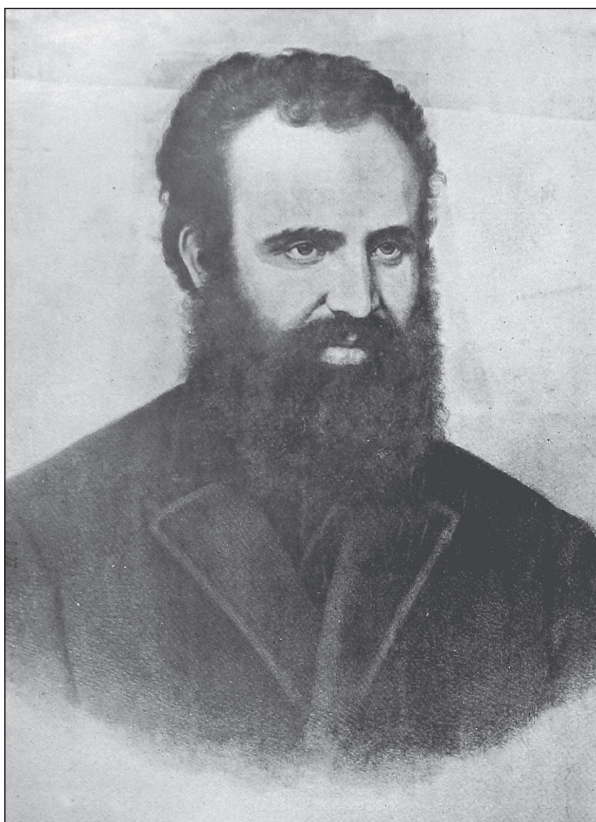
Паметникът на Гергана край Харманли

Мисията на Янев обаче завършва с фиаско. Живков го срязва: „Късно е, либе, за китка!“ Един от най-дейните бисерчани обаче, дядо Тоско, издебва охраната, успява да стигне до Живков, ръкува се с него и храбро му казва: „Другарю Живков, все пак да знаеш, че Гергана е от село Бисер!“ Бисерчани не се отчайват – през 1971 г. издигат втора чешма – Изворът на Белоногата – в селото. Общото между двете чешми сега е, че са еднакво порутени и занемарени.

Бисер е пострадалото при наводненията през февруари 2012 г. село. Някои веднага побързаха да кажат, че нещастieto се било случило заради враждането на Гергана някога. Макар че запознати смятат, че Петко Славейков едва ли е имал предвид реални хора за прототипи на Гергана и Никола¹.

---

¹ Потурчването на хубави българки е традиционен мотив в народната песен. Очевидно е, че без него Славейков не би създал тази поема в пълния ѝ блясък.

Любен Каравелов

*Снимка в „Юбилеен сборник по миналото
на Копривица“, 1926 г.*

2.

Любен Каравелов преименува бащата на Найден Геров

Ктитор на Рилския манастир е прототип на дядо му Либен

Надали има читател, който да не се е смял, четейки знаменитата повест на Любен Каравелов „Българи от старо време“. Знае се, че той я написва на руски и първото ѝ издание излиза в Москва през 1867 г., а на български – във в. „Свобода“ през 1872 г.

Дядо Либен има син ерген – Павлин, хаджи Генчо – хубаво, прехубаво, гиздаво, прегиздаво момиченце Лила, червеничко и беличко, чернооко и черновеждо, със снага като фиданка в градина. Речено-сторено, защо да не ги оженят. Наглед простичкият сюжет изведнъж се изпълва от чувства, сметки, хитрини, изненадващи обрати... И всичко това – описано с хумор.

Прототипите на двамата централни герои не са тайна.

Като описва хаджи Генчо, Каравелов има в предвид хаджи Геро Мушек (1775–1864), баща на Найден Геров – известният възрожденски книжовник и руски консул в Пловдив от

1857 г. до Априлското въстание. Точно името на Найден е най-неопрровержимото свидетелство за дешифровката на прототипа. В повестта четем, че веднъж хаджията купил магарица и пратил сина си по работа. Синът му я възседнал и минал покрай дядови Вълкови; а дядо Вълко бил голям шегаджия и като седял пред вратника си на стола и видял, че иде хаджи Генчовият син, то го попитал: „Найдене бре! Де закарваш майка си?“ Найденчо се върнал вкъщи разплакан, а хаджи Генчо се разярил. На другия ден той продал магарицата на циганите и купил магаре, ако и да изгубил 30 гроша. После хаджи Генчо казал на Найден: „Хайде сега, синко, възседни магарето и премини покрай къщата на дядо Вълко. А ако те попита къде караш баща си, ти му речи: „Закарвам го при жена ти.“ А в разговор с дядо Либен хаджи Генчо казва: „Трябва да попитаме и Найден, защото Найден е умен и образован човек, седем години се е учил.“ Точно толкова години Геров учи в Русия – от 1839 до 1846 г., а когато се завръща в Копривщица, става учител на самия Любен Каравелов.

Къщата на хаджи Генчо и до днес е запазена в Копривщица, но не и градинката ѝ, в която Каравеловият герой в горещините предпочитал да лежи на хлад по бели гащи. Когато жена му Цона му прави бележка, че това не е морално, че ще го види някоя копривщенка, хаджи Генчо е категоричен: „Хората се раждат на света да се радват, а не да се мъчат.“

Вътрешността на Хаджи-Генчовата къща е позната от повестта. Но каква е била Хаджи-

Героата? Почти същата, според описанието на неговия внук Тодор Панчев. Прустът (в повестта Каравелов го нарича „музеят“) напомнял аптека – по полиците имало всевъзможни кутии, кутийки, шишета, шишенца, паници, паничета, торби и торбенца с надписи какво съдържат и с всевъзможни исторически бележки – кога и за колко е купено, от кого е донесено армаган, за каква са болест се употребява и как се приготвя лекарството. Лечителските си способности хаджи Геро Мушек наследил от майка си Мика. С тайни лекове тя спасила копривщеници от чумата през XVII век.

*Хаджи Генчо и Дядо Либен.
Илюстрация от Борислав Стоев*

Според внука дядо му постоянно носел в джубето си топка и камшиче. Когато някое дете не го слушало в училище, хаджията го замерял с топката, детето хуквало да я донесе, а за награда изяждало по няколко камшика. За родителите на учениците се хаджи Геро бил всичко – съветник, помощник, съдия. Като днешните нотариуси и адвокати хаджията дялял наследства, съчинявал договори, прекъсвал спорове. „Всякой и за всичко тичал при дядо хаджия!“ – категоричен е Панчев.

Хаджи Геро бил едър, набит, много нервен, когато говорел. В края на XVIII и началото на XIX век Копривщица била съсипвана и изгаряна неколкократно от кърджалии. Хаджи Геро пестял дълги години, за да се задоми, но загубва всичко и бяга във Влашко. Но, да му дадем думата на самия него: „Аз се ожених старичък, защото все гледах да се понаредя и натъкмя. Когато се бях понатъкмил що-годе, дойдоха пустите кърджалии, та ми оплениха и изгориха всичко, щото имах спечелено, и аз – гол, оставих майка и изгорена къща, се упътих за Влашко. В Русе се срещнахме със Стойка от Ловеч, която като мене беше забегнала от зулумите на хайти и султански еничери, харесахме се и се взехме, без да има никой от нас нейде нещо“. Стойка в книгата е прекръстена от Каравелов на Цона.

През 1810 г. хаджията и жена му успяват да се завърнат в Копривщица, където той отваря училище за децата и пее в черквата. В писмо до сина си Найден от 30 декември 1852 г. хаджи Геро пише: „че ми е дип мъчно, когато давам пари више мере за нещо си.“ Неслучайно Кара-

велов го описва като стиснат човек и авантюджия.

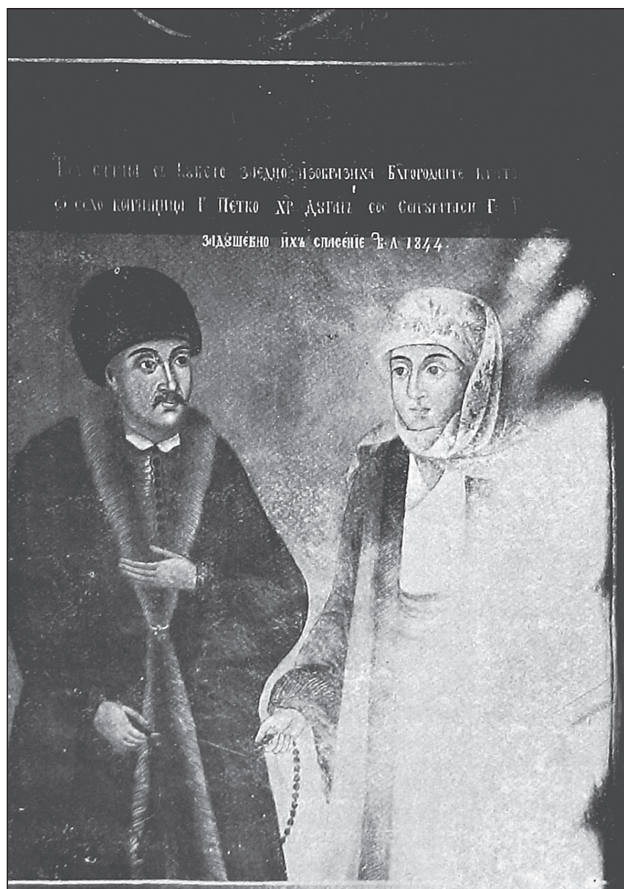
Константин Фотинов в първото българско списание „Землеописание“ през 1843 г., когато пише за Копривщица, отбелязва, че един от прочутите ѝ граждани е бащата на Найден Геров – даскал хаджи Геро. Че хаджията е достоен за прототип на хаджи Генчо, защото е характерен персонаж за времето си, говори и факта, че по-късно мнозина се припознават в образа му. Нападали Каравелов, че се бил подиграл с българските учители, а той отговаря на нападките във фейлетона си „Знаеш ли ти кои сме“ от 18 ноември 1972 г. така: „Открихме, че почти всички наши писатели приличат на хаджи Генчо, който много знае, от всичко отбира и комуто всичко иде отръки.“

Прототип на дядо Либен основно е дядото на писателя, комуто той носи и името. Някои изследователи обаче смятат, че писателят е ползвал черти от живота и характера на вуйчо си Петко Доганов¹, един от най-богатите българи на времето. Образът на Петко Доганов и жена му Рада са изписани като ктитори в Рилския манастир. Чорбаджията, придружаван от стотина конника, често отсядал в манастира, а монасите го посрещали чинно и вкупом при Самоковската порта. Така и дядо Либен, като отива на лов, за да се поразходи малко, след него

---

¹ За Петко Доганов вж. Нейчев, Адам. „Джелепи и бегликчий“. – В: „Юбилеен сборник по миналото на Копривщица (20 април 1876 год. – 20 април 1926 год.)“. Събрал и наредил проф. архимандрит д-р Евтимий. Том 1. София, Държавна печатница, 1926, с. 529–533.

чинно вървят до 50 души слуги. Петко Доганов е сред най-щедрите дарители. На него копривщици дължат славата да имат своя стая в манастира.

Чорбаджи Петко Доганов и съпругата му Рада. Стенопис в Рилския манастир. Снимка в „Юбилеен сборник по миналото на Копривщица“, 1926 г.

Къщата на хаджи Геро. Снимка в „Юбилеен сборник по миналото на Копривщица“, 1926 г.

Къщата на дядо Либен. Снимка в „Юбилеен сборник по миналото на Копривщица“, 1926 г.

Къщата в Копривщица на чорбаджията била с камина с мраморни подставки – като в замъците на средновековните западни феодали.

Дядо Либен отбира кои пушки са по-хубави, кои коне са по-добри. А Доганов имал прочути в цялата империя коне от рядка порода. 1200 гроша той броил през 1832 г. на тревненски калугер, за да изрисува от натура любимия му кон в иконата на свети Евстатий, която се намирала в черквата „Св. Богородица“. Дядо Либен и на стари години държал няколко слуги и имал в обора си няколко коня. Когато един от Дядо-Либеновите синове посъветвал баща си да продаде конете и да уволни слугите си, то дядо Либен му рекъл: „Когато умра, то закопайте и конете ми в моя гроб.“

„Българи от старо време“ – оперета, Държавна опера, Варна, постановка Асен Карастоянов, 2009 г.

Дядо Либен на младини ходил по шумата и изстребвал турците, а прототипът му Петко Доганов също бил храбър. Турците го наричали „Крал Петко“ и му се кланяли.

„От коя ракия искаш да пийнеш, хаджи? Садефлиена ли, гръцка ли, или българска?“ – пита дядо Либен хаджи Генчо. Тук Каравелов е немало защо да се напруга и да измисля. Тайната на изброените еликсири се дължала на отлежаването им в дълбоките и сухи мазета на коптивщениските къщи. Те били разделени на три половини – в първата били зърното и варивата, във втората – зимнината (луканки, пастърми, саздърми, кашкавал и сирене), а в третата – бъчвите с вино и буретата с всякакви ракии. Ястия, деликатеси, тутманици и лакомства, описани от Каравелов в „Българи от старо време“, могат да се вкусят и днес в славното градче.